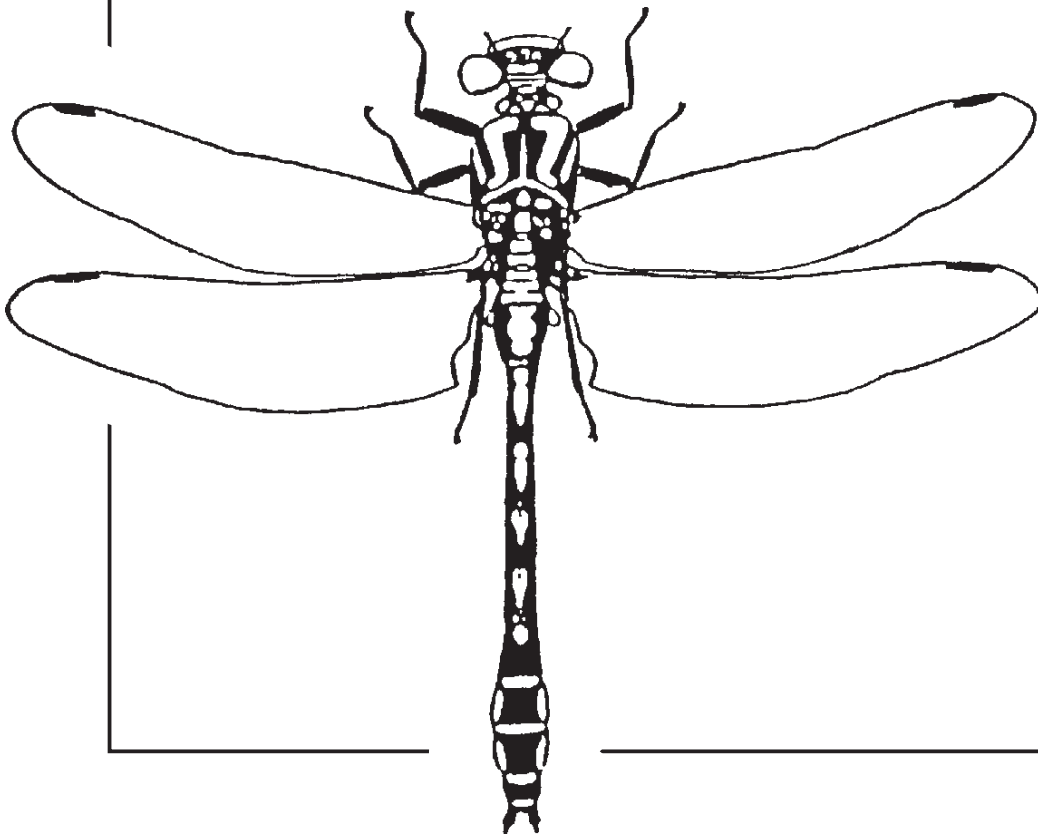

Gomphus

Mededelingsblad van de Belgische Libellenonderzoekers
Bulletin de liaison des Odonatologues belges

jaargang 19 (2) : december 2003 - volume 19 (2) : décembre 2003

uitgegeven door: Libellenwerkgroep Gomphus
édité par: le Groupe de Travail Libellules Gomphus

Na zeer lange afwezigheid terug Glassnijder (*Brachytron pratense*) in de Damvallei

Luc Meuris
August Van Bockxstaelestraat 7
9050 Gent
e-mail: Luc.meuris@pandora.be

Summary

***Brachytron pratense* back in the Damvallei after a long absence.** On June 19th 2002 a perching male *Brachytron pratense* has been reported from the peat-bogs of the Damvallei (Laarne, East-Flanders, Belgium). The previous observation dates from 73 years back. In other marshy areas along the Flemish section of the river Scheldt, there have also been some recent observations of the Hairy Dragonfly. It seems that *Brachytron* numbers are increasing in the Scheldt Valley. A similar tendency has recently become apparent in the neighbouring regions of France, Germany and the Netherlands. In this specific case, the observed *Brachytron* probably was a wanderer. Its origin remains uncertain. To establish any populations in the Flemish Scheldt Valley, one should search for exuviae in the areas surrounding the recent observations.

Samenvatting

Op 19 juni 2002 werd in het laagveengebied van de Damvallei (Laarne, Oost-Vlaanderen) een mannetje *Brachytron pratense* waargenomen. De vorige waarneming dateert van 73 jaar eerder. Ook uit de andere laagveengebieden langs de Schelde in Vlaanderen zijn recente waarnemingen van de Glassnijder gerapporteerd. De libel lijkt in opmars te zijn in de Scheldevallei. Een gelijkaardige tendens van uitbreiding is de laatste jaren ook in onze buurlanden genoteerd. Waarschijnlijk gaat het in dit geval om een zwerver waarvan de herkomst onduidelijk blijft, maar om vast te stellen of er in de gehele Vlaamse Scheldevallei populaties bestaan, zou er in de buurt van de recente waarnemingsplaatsen doelgericht gezocht kunnen worden naar larvenhuidjes.

Résumé

***Brachytron pratense* de retour dans la Damvallei après une longue absence.** Le 19 juin 2002 un mâle de *Brachytron pratense* a été observé dans les bas-marais de la Damvallei (Laarne, Flandre Orientale). L'observation précédente date déjà d'il y a 73. Récemment l'espèce a aussi été observée dans des polders et marais de la vallée de l'Escaut en Flandre. Leur nombre semble augmenter partout, puisque dans

les régions voisines d'Allemagne et des Pays Bas, au cours des dernières années on a observé de plus en plus de *Brachytron*. Dans le cas de la Damvallei, il s'agit probablement d'un individu dont la provenance reste vague. Pour démontrer l'existence de populations reproductrices dans la vallée de l'Escaut, il faudra chercher d'éventuelles exuvies à proximité des endroits d'observation récents.

Inleiding

De Glassnijder (*Brachytron pratense*), staat op de 'Rode lijst van de libellen van Vlaanderen' aangegeven als 'Met uitsterven bedreigd', door een achteruitgang van 79% en een aanwezigheid op slechts 11 vindplaatsen na 1990 (DE KNIJF & ANSELIN, 1996). Deze vindplaatsen bevinden zich in de regio Turnhout en Noord-Limburg, in het noordoosten van België. Meerdere eigen observaties in Den Diel, De Maat (beiden te Mol-Postel) en het Hageven (Neerpelt) vallen niet buiten dit gebied. In het voorjaar van 2000 werden enkele opmerkelijke waarnemingen van de Glassnijder genoteerd in de Oost-Vlaamse Scheldevallei, met name op het grondgebied van de gemeente Bazel en bij de Rupelmondse Kreek (VAN ELEGEM & DE KNIJF, 2003). REYNIERS (2000) vermeldt de vangst van een wijfje *Brachytron pratense* reeds in 1997 en 1998 uit de Scheldevallei te Bornem (provincie Antwerpen).

Ook in de buurlanden is de soort achteruitgegaan en staat ze vermeld op de Rode lijst. In Duitsland is de soort 'Bedreigd' (OTT & PIPER, 1998), in Nederland behoort ze tot de categorie 'Kwetsbaar' (WASSCHER et al., 1999). In Frankrijk daarentegen wordt de soort niet op de Rode lijst vermeld (DOMMANGET, 1987). Ook in enkele Noordfranse regio's zoals Picardië, is *Brachytron pratense* niet echt zeldzaam en staat dus ook niet op de rode lijst (med. JF Delasalle - Picardie Nature).

In de Europese rode lijst wordt ze vermeld onder de categorie 'Intermediate', zijnde een taxon waarvan bekend is dat ze 'Bedreigd', 'Kwetsbaar' of 'Zeldzaam' is, maar waarvan niet voldoende informatie bekend is (ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE, 1991 IN STERNBERG & BUCHWALD, 1999).

Damvallei

De vroegere vindplaatsen van de Glassnijder in Oost-Vlaanderen beperken zich bijna uitsluitend tot twee laagveengebieden in de Scheldevallei tussen Gent en Antwerpen, nl. de omgeving van Berlarebroek en Overmere-Donk en, even ten oosten van Gent, de

Damvallei die zich uitstrekt over de gemeenten Heusden-Destelbergen en Laarne (GOETGHEBUER, 1932; DE KNIJF ET AL., 1996). Dit aloude moerasgebied werd in de zeventiger jaren van de 20ste eeuw gedeeltelijk geofferd aan koning auto. Een klaverblad van snelwegen (E17 en R4) doorkruist sindsdien de Damvallei. De plaatselijke afdeling van Natuurpunt herstelt en beheert de overgebleven waardevolle terreintjes en poelen, samen reeds goed voor zo'n 40 hectare natuureservaat. Het minst geschonden gedeelte wordt Den Hauw (Laarne) genoemd, waar de Damsloot of Mostbeek doorheen stroomt. Het is een laagveengebied bestaande uit natte graslanden, ruigten en oude turfputten die voornamelijk tot intensieve visvijvers gedegradeerd zijn.

Naast één van deze (verlaten) visputten, de Borluut, bevindt zich een pareltje van een nat hooiland met een half verland slotenpatroon en een structuurrijke oever met onder meer een rietkraag en elzen-wilgenstruweel. In de moerassige zone bij de poel vinden we ondermeer Watermunt (*Mentha aquatica*), Gele lis (*Iris pseudacorus*), Moerasvergeet-me-nietje (*Myosotis palustris*), Pitrus (*Juncus effusus*) en Zeegroene rus (*Juncus inflexus*). Het eigenlijke grasland wordt gedomineerd door zeggen (*Carex spec.*) en in mindere mate door Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*), Poelruit (*Thalictrum flavum*) en Echte Valeriaan (*Valeriana officinalis*).

Waarneming

Op 19 juni 2002 ging ik een kijkje nemen bij de Borluut en in het aangrenzende hooiland. Het weer was verre van schitterend: de hemel zat dicht en het was fris, maar vrijwel windstil. Ik verwachtte niet veel libellen te vinden. Beschermd achter de brede rietkraag en tussen de vegetatie bemerkte ik toch een groot aantal Breedscheenjuffers (*Platycnemis pennipes*), een tiental Lantarentjes (*Ischnura elegans*) en drie Grote roodoogjuffers (*Erythromma najas*). Ze verroerden geen vin, ik kon ze zo oppakken. Te koud om te vliegen. Wat verder zag ik een mooi, uitgekleurd mannetje Platbuik (*Libellula depressa*) tussen de Echte valeriaan zitten. Die vloog wel weg toen ik steeds dichterbij kwam, terwijl ik hem herhaaldelijk fotografeerde. Platbuiken laten zich meestal niet of zeer moeilijk benaderen. In een door populieren en wilgen volledig afgeschermd deel van het grasland stond zeer veel Poelruit en wat Moerasspirea te bloeien. Hier had ik vroeger al eens een mannetje Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus* - 28/06/98) ontdekt. Het is een favoriet rustplekje voor libellen. Nu zag ik daar een glazenmaker zitten. Afgaande op de blauwe ogen, de mozaïektekening op het achterlijf en de vliegperiode

moest dat een Glassnijder (*Brachytron pratense*) zijn, ondanks het ontbreken van het 'typische' gele vlekje op S1. Terwijl hij zich met trillende vleugels zat op te warmen, kon ik hem zes keer fotograferen. Daarna vloog hij ver weg, eerst aarzelend, daarna hoog de lucht in. Nadat de film ontwikkeld was, kon ik mijn veldbepaling bevestigen. Inderdaad, het was een *Brachytron* zonder gele vlek, maar alle andere kenmerken kloppen (zie foto 1). Dat vlekje is dus blijkbaar nogal variabel.

Discussie

Het aantal waarnemingen en nieuwe populaties van de Glassnijder is sinds de publicatie van de Rode lijst in 1996 (DE KNIJF & ANSELIN, 1996) in Vlaanderen duidelijk toegenomen. Deze recente toename leidde tot een verandering in Rode lijstcategorie, thans 'Bedreigd' in de te verschijnen herwerkte Rode lijst (med. Geert De Knijf). In Baden-Württemberg (ZW-Duitsland) werd de soort recent op talrijke nieuwe vindplaatsen genoteerd, zo ondermeer in de Rijnvallei en langsheen het Bodensee (STERNBERG & BUCHWALD, 2000). In Nederland was de Glassnijder bij het begin van de twintigste eeuw veel talrijker. De laatste jaren is *Brachytron pratense* daar terug in aantal gestegen, vooral in de grotere laagveengebieden zoals de Vechtplassen en de Weerribben (WASSCHER et al., 1998, NEDERLANDSE VERENIGING VOOR LIBELLENSTUDIE, 2002). Vermits de Glassnijder in Frankrijk nooit echt zeldzaam geweest is en er talrijke recente waarnemingen genoteerd werden in Noord-Frankrijk (med. JF Delasalle), lijkt het er op dat de soort het de laatste 10 jaar in Noordwest Europa beter doet.

Vroeger was *Brachytron pratense* ook aanwezig in de Vlaamse Scheldevallei, voornamelijk daar waar zich oude rivierarmen en laagveen bevinden. Er zijn zeer oude waarnemingen bekend uit de omgeving van Berlare en Overmere (GOETGHEBUER, 1932), maar ook van de Damvallei (GOETGHEBUER, 1932; DE KNIJF et al., 1996). De meest recente observatie in de Damvallei dateert wel van 73 jaar geleden, maar sommige biotopen lijken eigenlijk nog steeds optimaal voor zowel de larven als de imago's van de Glassnijder: bomen in de buurt van de voortplantingsplassen, een vrij diverse oevervegetatie met niet-uniforme rietkragen, en drijvend en halfrot plantenmateriaal zoals stengels van lisdodde en Riet (STERNBERG & BUCHWALD, 2000). In het begin van de jaren '90 van de 20ste eeuw werd de Damvallei vrij intensief onderzocht op libellen door DE KNIJF et al. (1996) zonder dat de Glassnijder toen werd waargenomen. Ik ga er

Foto 1. Vroege glazenmaker (*Brachytron pratense*). foto Luc Meuris
Photo 1. Male of *Brachytron pratense*. photo Luc Meuris

dus van uit dat er toen geen populatie meer aanwezig was. Blijkbaar is er toch nog steeds geschikt habitat in de Damvallei aanwezig. Eentje heeft al de weg gevonden, de rest mag gerust volgen.

De algemene tendens van toename en van grotere aantallen in de ons omringende landen en in de Kempen (o.a. eigen waarnemingen te Mol-Postel en te Neerpelt) schijnt zich nu ook in de Oost-Vlaamse Scheldevallei door te zetten. Recent werd de soort reeds op vier verschillende locaties in de Scheldevallei gevonden (Rupelmonde, Bazel, Bornem en Damvallei).

Het lijkt me buitengewoon interessant om gedurende de komende vliegseizoenen op de traditionele vindplaatsen gericht naar *Brachytron pratense* te zoeken, dus in de Damvallei, in de regio van Berlarebroek en Overmere Donk en eventueel ook weer bij de Rupelmondse Kreek. Speciaal veel aandacht zou moeten gaan naar larvenhuidjes wat meteen zou bewijzen dat er een populatie aanwezig is. Nieuwe waarnemingen kunnen mijn vermoeden bevestigen dat de soort haar vroegere vindplaatsen opnieuw bezet.

Waar komen deze dieren vandaan? De chronologie en de richting

waarin de waarnemingen gedaan worden, suggereren dat de libellen in zuidwestelijke richting afzakken uit de Kempen, misschien via de Netevallei en de Schelde. Maar het is even goed mogelijk dat de Glassnijder vanuit een Noordfranse populatie naar de Damvallei zwierf. De afstand naar de Damvallei uit het noorden van Frankrijk is in vogelvlucht zeker niet verder dan die vanuit de Kempen. (Turnhout-Gent = 100 km, Rijsel-Gent = 65 km)

Zal het bij enkele toevallig opgemerkte zwervers blijven, of is de Glassnijder ook in Vlaanderen aan een comeback begonnen? De toekomst zal het uitwijzen.

Literatuur

- DE KNIJF, G. & ANSELIN, A., 1996. Een gedocumenteerde Rode lijst van de libellen van Vlaanderen. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 1996 (4), Brussel. 90 pp.
- DE KNIJF, G., ANSELIN, A. & DEMOLDER, H., 1996. The Odonatofauna of the Damvallei (East-Flanders, Belgium) : past glory or still worthwhile ? *Biologisch Jaarboek Dodonaea*, 64: 75-91.
- DOMMANGET, J.-L., 1987. Etude faunistique et bibliographique des Odonates de France. Inventaires de faune et de flore. Fascicule 36. Secretariat de la faune et de la flore. Museum National d'Histoire Naturelle, Paris. 283 pp.
- GOETGHEBUER, M., 1930. Aspects de la faune entomologique de la région de Bas-Escaut. Odonates. *Mém. Soc. ent. Belg.*, 23 (4): 149.
- NEDERLANDSE VERENIGING VOOR LIBELLENSTUDIE, 2002. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden. 440 pp.
- REYNIERS, J, 2000. Verspreidingsonderzoek van libellen in Klein-Brabant (provincie Antwerpen). *Gomphus*, 16 (1): 5-36.
- STERNBERG, K. & BUCHWALD, R., 1999. Die Libellen Baden-Württembergs. Band 1: Allgemeiner Teil, Kleinlibellen (Zygoptera) . Ulmer, Stuttgart. 468 pp.
- STERNBERG, K. & BUCHWALD, R., 2000. Die Libellen Baden-Württembergs. Band 2: Grosslibellen (Anisoptera) . Ulmer, Stuttgart. 712 pp.
- VAN ELEGEM, B. & DE KNIJF, G., 2003. Een bijzondere libellenpopulatie in de polder van Kruibeke, Bazel en Rupelmonde (Oost-Vlaanderen). *Gomphus*, 19 (1): 13-29.
- WASSCHER, M., KEIJL, G. O. & VAN OMMERING, G., 1998. Bedreigde en kwetsbare libellen in Nederland. Toelichting op de Rode Lijst. IKC Natuurbeheer. Rapport nr. 30, Wageningen. 42 pp.